

УДК 32:33

*О. М. Моїсєнко***ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ВЛАДИ****Резюме**

В статье рассматривается проблема государственной власти и ее роли в экономике. Анализируются взгляды представителей этого направления экономической теории на проблему власти, дана их критическая оценка.

Summary

In this article the examine the problem of state power and its role in an economy. An analysis is conducted looks of representatives of this direction an economic theory to the problem of state power, their critical estimation is given.

Ключові слова: влада, економіка, держава, інституціоналізм.

Владні відносини притаманні всім господарським системам. Вони є складовою різноманітних економічних взаємодій: відносин власності, відносин обміну, управління виробництвом, розподільних відносин тощо. Урахування фактора влади допомагає найбільш повно оцінити всі економічні процеси, що відбуваються, у тому числі і в широко інтегрованих у світову господарську систему відкритих економіках. У даному випадку йдеться про феномен влади в умовах глобалізації, коли боротьбою за владу можна пояснити економічну конкуренцію, а влада економіки тісно переплітається з владою політики. Тому аналіз фактора влади у відкритих економічних системах повинен стати одним з важливих напрямів вітчизняної економічної науки, цим і зумовлена необхідність дослідження проблеми влади, у першу чергу в її «практичному вигляді».

Багатоликість форм існування і прояву владної волі зумовила тривалі дискусії щодо її природи і породила відмінність підходів до неї і трактувань. Концептуальні основи природи владних відносин в економіці досліджувалися в працях Д. Норта, Дж. Б'юкенена, М. Олсона, Р. Коуза, Е. Тоффлера. Критичний аналіз наукових робіт проводили В. В. Дементьев, В. Г. Яременко, Б. Селігмен, Г. Ф. Столбова та ін. Водночас феномен державної влади в рамках неонституціональної теорії не надто повно досліджений у науковій літературі, хоча

таке дослідження дозволяє зрозуміти, якою мірою і яким чином інститути державної влади здатні впливати на процеси руху суспільства до ринкової економіки й демократії, визначати національну специфіку розвитку транзитивних економік.

Метою даної статті є аналіз економічної природи влади.

Витоки будь-якої влади як соціального феномену кореняться у нерівності, асиметрії суб'єктів (на різних рівнях – окремих людей, груп, фірм, держав і в різних сферах – політиці, економіці, фінансах, побуті). У реальному світі, як правило, існують нерівні стосунки. У сфері економіки також відсутні механізми, що забезпечують рівність між економічними агентами. Той або інший вид нерівності на різних рівнях: фізичних осіб, фірм, держави (у розподілі ресурсів, доходів, у ринковій позиції, соціально-політичній ієрархії) провокує появу між ними владних відносин.

Більшу економічну владу мають ті, хто сконцентрував у своїх руках монопольні права на фактори й умови виробництва. Саме ступінь концентрації прав власності, що дає власнику можливість підпорядковувати собі процес виробництва і розпоряджатися створеним продуктом/доходом, визначає розмір економічної влади.

Істотну роль у появі економічної влади відіграє й економічна політика держави. За допомогою економічної політики створюються умови для перерозподілу прав власності і концентрації правочинів володіння, а тим самим перерозподіляється й економічна влада.

Через свою ієрархію (організацію і підпорядкованість «за вертикаллю») економічна влада на будь-якому рівні являє собою складний двосторонній процес, що охоплює примус інших і одночасне підпорядкування більш високій системі. Сила влади будь-якого учасника, за твердженням В. В. Дементьєва, залежить від максимізації його потенціалу примусу і мінімізації зусиль (витрат) з підкорення [1, с. 65].

Перевищення величини досягнутих результатів (доходів) над витратами характеризує ренту, а значить, і силу влади даного учасника. Важливо підкреслити, що масштаби влади того або іншого суб'єкта визначаються не рівнем його формальних повноважень (як такі вони не становлять інтересу для інших осіб), а ступенем залежності від нього

іншої особи. У цілому, «рівень впливу наділеної владою особи А на особу Б = ступеню залежності особи Б від особи А» [2, с. 44].

У будь-якому суспільстві влада завжди певним чином структурована, впорядкована. У структурі влади прийнято розрізняти чотири основних елементи: суб'єкти, об'єкти, інструменти і ресурси влади.

Для виникнення владних відносин необхідно, щоб суб'єкт мав певні якості. Насамперед це бажання володарювати, воля до влади, що проявляється у розпорядженнях чи наказах. Крім бажання керувати і готовності брати на себе відповідальність, суб'єкт влади має бути компетентним, знати суть справи, стан і настрої підлеглих, вміти використовувати ресурси, мати авторитет. Для політичної влади найважливіше значення має організованість суб'єкта. Звичайно, реальні носії влади різною мірою наділені всіма цими якостями.

Влада завжди двостороння, асиметрична, з домінуванням волі її суб'єкта і об'єкта. Вона неможлива без підпорядкування об'єкта. Якщо такого підпорядкування немає, то немає і влади, незважаючи на те, що суб'єкт, який прагне до неї, має яскраво виражену волю до владарювання і навіть потужні засоби примусу [3].

Владні простори суб'єктів розпадаються на кілька зон, які мають певну специфіку. Основні зони (за ступенем зменшення влади) такі.

1. Організація. У цій зоні влада суб'єкта здійснюється безпосередньо і грає роль єдиного координуючого механізму.

2. Метакорпорація, або безліч економічних агентів, пов'язаних із суб'єктом влади майновими відносинами (холдингові системи), довгостроковими контрактами і договорами про передачу владних функцій. Сюди входять члени ФПГ, ТНК, в яких домінує суб'єкт влади, дочірні та залежні компанії, асоційовані компанії, компанії-субпідрядники для корпорацій-гігантів, учасники ліцензування, пов'язані з власником торгової марки або технології, та ін. Цю зону економічної влади можна вважати прикордонною між організацією та ринком. Елементи метакорпорації вже мають певну автономію. Поєднується використання адміністративного та цінового механізмів координації.

3. Ринок. У цій зоні влада суб'єкта заснована на здатності впливати на ціни на ринку і підвищувати економічний прибуток, обмежуючи обсяг виробництва і збуту. Ринкова влада проявляється також

і в інноваційній конкуренції, у злиттях і поглинаннях. Максимальною є влада монополіста, далі за зменшенням ступеня – олігополістів, компаній на ринках монополістичної конкуренції і компаній на ринках досконалої конкуренції.

В умовах відкритої економіки активним владним суб'єктом на ринку є держава. Сьогодні роль держави підсилюється глибинними перетвореннями у світовій економіці, які змінюють середовище її функціонування. Разом із тим зростаючий вплив держави варто розглядати не тільки і не стільки з кількісної сторони, скільки з якісної, з позицій ефективності її діяльності, здатності усувати загрози сучасного світу і забезпечувати сталий розвиток економіки і суспільства. На думку Д. Белла, «постіндустріальне суспільство є також і комунальним суспільством, тобто суспільством, у якому соціальною одиницею є скоріше організована група, ніж індивід, і рішення повинні бути досягнуті скоріше через державний устрій, ніж ринок...» [4, с. 146].

4. Остання зона – влада у зовнішньоекономічній сфері, здатна впливати на рішення державних органів та суб'єктів інших сфер суспільного життя. Прикладом може бути лобювання.

У різних зонах переважно використовуються різні інструменти і ресурси влади, по-різному вирішується питання про її економічну ефективність. Так, якщо ринкова влада неефективна в основному через її егоїстичне використання, то організаційна – через розширення масштабу структур і зростання витрат контролю.

Основні суб'єкти економічної влади, крім держави, це фінансові та нефінансові корпорації; метакорпорації або групи, що включають безліч компаній, банків тощо; міжнародні урядові та неурядові економічні та фінансові організації (МВФ, Світовий банк, СОТ і т. ін.); некомерційні структури, що впливають на економічні процеси (профспілки, об'єднання споживачів, громадянські спілки та ін.); державні органи (які приймають рішення, що впливають на економічну сферу); окремі підприємці та керівники корпорацій, а також державні чиновники; формальні і неформальні об'єднання підприємців.

Будь-який агент економічної системи (власник, менеджер, споживач, виробник, держава, корпорація та ін.) може виступити як об'єкт влади, тобто об'єкт зовнішнього примусу. Для економічного

агента, який є об'єктом влади, вона виявляється передусім як відповідальність перед її володарем за дії, які не відповідають його інтересам (диспозиції влади). В основі відповідальності лежать можливі дії (санкції) з боку суб'єкта влади у разі невідповідності діяльності її об'єкта параметрам, заданим у диспозиції влади [1, с. 126].

Існування економічної влади можливе за наявності відповідних ресурсів. Економічний агент з великим потенціалом ресурсів стає суб'єктом влади, а агент з меншим владним потенціалом – об'єктом влади. Таким чином, формується владний простір, у межах якого об'єкти влади підкоряються волі і бажанням суб'єкта влади. При цьому суб'єкт влади примушує об'єкта влади до несення на його користь витрат підпорядкування. Їх величина відображає рівень влади суб'єкта над об'єктом.

Ресурси влади включають усе, що можна використовувати для впливу на інших осіб. До цих ресурсів належать:

- різні види капіталу: фінансовий, матеріально-технічний, інформаційний, соціальний (особисті зв'язки і контакти), символічний (володіння символами влади – посадами, титулами, нагородами);
- підтримка третіх осіб, які володіють значною владою (наприклад, державних чиновників, ділового співтовариства, кримінальних кіл);
- ресурс насильства, «ресурс фізичної влади».

З розвитком суспільства змінюється значимість різних ресурсів влади.

У цілому владні відносини багатолікі і різноманітні: як правило, вони мають двосторонній характер, оскільки й об'єкти влади здатні впливати на суб'єктів влади. У певних ситуаціях підлеглі мають владу над керівником, наприклад, у наданні необхідної інформації, налагодженні неформальних контактів в організації, виконанні завдань. Згідно з теорією менеджменту, для успішної роботи організації необхідно підтримувати розумний баланс влади [5, с. 466–467].

Поряд з рівнем окремої організації ідея балансу влади актуальна на рівні системи влади в цілому, рівноваги інтересів численних учасників владних відносин. Виявлення різних аспектів феномену економічної влади дозволяє змодельовати її узагальнюючу характеристику (рис. 1).

Рис. 1. Характерологічні особливості функціонування економічної влади

Звертаючись до суті досліджуваного поняття, автор вважає, що наукова дефініція економічної влади повинна відображати її зміст, істотні і необхідні ознаки.

На наш погляд, категоріально-понятійне моделювання економічної влади включає такі компоненти:

- джерело влади (володіння власністю на різні ресурси: природні, матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні, особистісні якості, інформаційні, адміністративні);
- умова виникнення влади (нерівність у розподілі власності);
- персоніфікація влади (суб'єкти й агенти влади);
- утримання владних відносин (асиметричні відносини примусу – підпорядкування);

- інструменти влади (примус, підкуп, подарунки, насильство, переконання);
- спосіб економічної реалізації (отримання ренти суб'єктом влади та несення витрат підпорядкування об'єктами влади);
- конкретно-історична структурованість (у вигляді окремих інститутів і системи влади в цілому);
- якість системи влади (проблема її ефективності та збалансованості);
- роль економічної влади (встановлення дієвого господарського порядку).

Історична «місія» економічної влади визначається її функціями, найважливішими з яких є:

- розподільна функція: розподіл ресурсів, доходів і на цій основі забезпечення людей необхідними благами і цінностями;
- поведінкова функція: формування поведінки економічних агентів, з урахуванням їх двоякого статусу – суб'єкта влади (стосовно одних осіб) і об'єкта влади (відносно інших осіб).

Важливо підкреслити, що влада (як і власність) не існує в чистому вигляді, проте вона присутня у всіх громадських зв'язках і взаємодії. Іншими словами, йдеться про «вкраплення» в економічні зв'язки конкретних історично структурованих відносин примусу – підпорядкування між учасниками. За справедливим зауваженням Е. Тоффлера, «влада – не конкретне явище, але аспект усіх без винятку відносин між людьми» [6, с. 164].

Влада «вплетена» в систему економічних відносин, у зв'язку з цим можна говорити про владну складову або владний аспект усіх економічних відносин, хоча економічна влада нерідко сприяє зниженню ефективності економічних процесів.

У цілому можна твердити, що саме стихійний розподіл і концентрація економічної влади стали одними з основних перешкод для становлення ефективної ринкової економіки. «Головна сила, що протистоїть ринковій економіці, – пише К. Херрман-Пілллат, – влада як економічна, так і політична, що породжує безправ'я в суспільстві і несправедливість в економіці. Тому захист ринкової економіки від влади – найважливіша мета її політичної складової» [7, с. 49].

Нинішня економічна система багато в чому є «економікою влади». Вже на початку ХХ ст. у більшості країн склалися великі корпоративні структури, які домінували на ринках і впливали на процеси, що відбувалися в суспільстві. Саме в умовах панування корпорацій прискорювався НТП. Таким чином, відносини влади можуть бути ефективними. По-перше, ринкова економіка пов'язана із значними трансакційними та інформаційними витратами. Економічна влада призводить до їх зникнення. Правда, виникають витрати контролю, але до певної межі зростання зони влади вони менше, ніж витрати ринку. По-друге, існують численні «провали» ринку, коли він не забезпечує усунення негативних явищ при виробництві суспільних благ. І тут необхідна допомога економічної влади (переважно держави). По-третє, дії пануючого суб'єкта дозволяють підвищити ефективність виробництва. Нарешті, по-четверте, саме боротьба за владу стимулює розвиток економічних суб'єктів, призводячи до потрібної конкуренції. Одна з них мікроекономічна, коли окремі економічні суб'єкти, які зуміли перемогти в ціновій або інноваційній конкуренції, різко розширюють свою владу, за масштабами іноді порівнювану з ринком у цілому.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок: незважаючи на істотний внесок інституційної теорії в розвиток уявлень про природу економічної влади та її місце в системі економічних відносин, необхідно зазначити, що і в наші дні відсутня єдина струнка економічна теорія, яка описує специфіку владних економічних відносин, у тому числі й у сфері функціонування відкритої економіки.

Підводячи підсумок, автор вважає можливим зазначити, що можна по-різному оцінювати місце і роль інституту влади в господарській організації суспільства, проте безумовним є той факт, що поведінка економічних агентів значною мірою формується під впливом владних відносин, у рамках яких вони діють, і від цього залежить здатність економічної системи в цілому до оптимального функціонування і розвитку.

Значення інституційної теорії економічної влади пов'язане з тим, що реальний економічний світ – це світ асиметричних відносин, тобто відносин між такими агентами, які займають нерівні економічні та

політичні позиції і мають нерівні можливості підпорядковувати і примушувати один одного.

Список літератури

1. Дементьев В. В. Экономика как система власти : моногр. / В. В. Дементьев. – Донецк : Каштан, 2003. – 403 с.
2. Emerson R. M. Power, Dependency Relations / R. M. Emerson // American Sociological Review. – 1962. – Vol. 27. – P. 44.
3. Пугачев В. П. Введение в политологию [Электронный ресурс] / В. П. Пугачев, А. И. Соловьев. – Режим доступа: http://www.i-u.ru/biblio/archive/pugachev_politolog/polit7.aspx
4. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism / D. Bell. – N. Y., 1976. – 352 p.
5. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
6. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2001. – 669 с.
7. Херрман-Пиллат К. Социальная рыночная экономика как форма цивилизации / К. Херрман-Пиллат // Вопр. экономики. – 1999. – № 12. – С. 48–53.